

տասխանները սորվեցընելէն ետե շատ անգամ կրկնել տալու է որ տղան չմոռնայ, և միշտ նայելու է որ կարճ ու պարզ ըլլան: Երեսնամե տեքը մարդավարուն մէկքանի հարկաւոր բաներ ու խօսքեր սորվեցընելու է տղուն. զոր երբոր բան մը կը հարցընեն՝ պատասխան տայ, և չէ թէ գլուխը վեր վար ընելով կամ քովընտի դարձընելով, հապա՛հա ըսելու ատեն հրաւեր է՝ ըսել, չէ ըսելու ատեն անուշու թեամբ չէ ըսել. նմանապէս աս խօսքերս, շորհախալ էմ, Լողալիւն ըրէ, սխալեցայ, մէյճալ չէմ ըներ, քառա՛ Երեսնամե, շաք լաւ, ուրախ էմ, ախա՛ս և այլն:

Երեսնամեի գեղեցիկ դաստիարակութեան պտուղը վայելել ուզողը հարկաւ պէտք է յանձն առնու թիչ մը աշխատիլ. առանց աշխատանքի հանգստութիւն չգտնուիր, առանց ջանքի յաջողութիւն չըլլար, առանց նեղութեան վարձք վաստըկիլ չըլլար: Երեսնամե ու դաստիարակներ իրենց աշխատանքին ատենը միշտ աչքերնուն առջևը պիտի ունենան ան վարձքերն որ Երեսնամե իրենց պատրաստեր է՝ տղաքը աղէկ կրթութիւն համար, ան օրհնութիւնն որ ատենով տղաքը պիտի տան իրենց, ան գովեստներն որ ամէն տեսնող պիտի խօսի վրանին, և ան շնորհակալութիւններն որ բոլոր ազգը պիտի ընէ իրենց:

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Երեսնամե կարգ պարտիպանութեան:

Ա. ՏՈՒՆԿՄԸ տնկելու համար հարկ չէ հողին մէջ կըր փոս փորել ու բոյսին արմատները անոր մէջ ամփոփելով ծածկել. վասն զի ասանկով բոյսին արմատները համարձակ չեն կըրնար տարածուիլ ու հիւթ ծծել. որով մէկէն կը թուով: Հապա պէտք է մէկ կամ երկու մեթր երկայնութեամբ

ու մէկ ու կէս մեթր խորութեամբ աւելի մը բանալ ու պնդէս տնկել:

Բ. Երեսնամե ատեն պէտք է հողը փորել ու տակնուվրայ ընել, որպէս զի օդը, ջուրը, և բուսոց արմատները դիւրաւ կարենան մէջը մտնել: Պարտեզներուն հողը ընդհանրապէս բաւ հով կը փորեն, ու խորութիւնը կէս մեթրի չափ պիտի ըլլայ. աւելորդ խոտերուն արմատներն ալ հանելու դուրս նետելու է: Երեսնամեի երկիրներուն մէջն որ շատ աւազ, խիճ, հաստ արմատներ կան՝ երկաղի բրիչ կը գործածուի:

Գ. Վետինը փորելէն ետքը պէտք է անոր երեսը նորէն շտկել, բարձր տեղերուն հողը վերցընել՝ փոս տեղերը լեցընել: Երեսնամե բանիս մէջ նայելու է որ չըլլայ թէ գետինը շտկեմ ըսելով բարձր տեղերուն վրայի բուսական հողը բոլոր վերցուի, ու անանկ փոսերու մէջ լեցուի որ արդէն բուսական հող ունին:

Դ. Վետինը ուրիշ բանի համար չենք փորել՝ եթէ ոչ անոր վրայի կարգը քրքրելու ու մէջը պարարտութիւն ու աղբ խառնելու համար: Ոմանք ինչուան 100 կամ 160 հազարամեթր կը փորեն, ոմանք 250 կն ինչուան 300 հազարամեթր. ոմանք ալ 500 կամ 600 հազարամեթր: Հողը փորելու յարմար ժամանակը գարունն ու աշունն է. գարնան եղանակը թեթեւ հողերու համար աղէկ է, իսկ աշունը պինդ հողերու համար: Սաստիկ տաք ու չոր ատեն ամենեւին պէտք չէ փորել, բայց եթէ երբոր գէշ խոտերը խիստ շատցեր են:

Ե. Բուսական հողին մէջ խառնուած քարի կտորուանքը շատ վնասակար չեն, մանաւանդ թէ երբեմն հարկաւոր ալ կը ըլլան. զոր չոր հողերու մէջ ասոնք քիչ մը խոնաւութիւն ունենալով՝ բուսոց աճմանը օգտակար են. նմանապէս կաւոտ հողերուն մէջն ալ ջրերուն ճամբայ կը բանան, և չեն թողուր որ հողերը մէկմէկու հետ շատ կպած մնան. որով բուսոց

արմատները դիւրաւ մէջը կրնան խլել : Իայց ան պարտեզներուն մէջն որ ընդեղէն, ծաղիկ ու ծառ պիտի տնկուի, քարերը շատ փնաս կուտան. անոր համար պէտք է զանոնք ժողվել ու նետել. և աս բանիս համար կը գործածուի երկըթէ խոշոր ակռաներով տրմուխ՝ մը :

2. Հունտ ցանելու և բոյս տնկելու ակօսներուն վարի յատակը 10էն ինչուան 50 հարիւրամեթր լայնութի պիտի ունենայ. վերի կողմը 25 հարիւրամեթրէն ինչուան մէկ մեթր, իսկ խորութիւնին պիտի ըլլայ 15էն ինչուան 30 հարիւրամեթր : Իսոնք բանալու համար կը գործածուի բահ, ու երկձողի բրիչ : Ինդհանրապէս արեւելքէն դէպ ՚ի արեւմուտք պիտի ըլլայ իրենց շտկութիւնը : Իսկ երպր կը գործածուի ազնիւ տունկեր ու ծառեր տնկելու ատեն, և ան բոյսերուն համար որ շիտակ գետնի վրայ տրնկուած բոյսերէն աւելի տաքութիւն կուզեն : Իսկ հասարակ բուսոց ակօսները աւելի մեծ պիտի ըլլան. այսինքն վերի բացուածքին լայնութիւնը 2 մեթր, յատակին լայնութիւնը 1 մեթր ու 30 հարիւրամեթր. 65 հարիւրամեթր ալ խոր՝ գետնին երեսէն առնելով : Եւրիշ տեսակ մըն ալ կայ որ տաճկերէն օճափ կըսուի. ասիկայ առջինէն շատ պզտիկ է. խորութիւնը 15էն ինչուան 130 հազարամեթր է, հունտին մեծութեանը համեմատ. փորած ու բանեցուցած ածուներու մէջ կը շինուի, և հունտը մէջը դնելէն ետքը մէկէն վրան կը փոցուի ու տրմուխով քովի հողերուն հետ կը հաւասարի : Իսիկայ կը գործածուի ընդեղէն ցանելու ու պզտի ծառերը մեծցընելու. աս տեսակ փոսերը մէկմէկու շատ մօտիկ պիտի չըլլան :

է. Երբոր ուզես անանկ բոյս մը տնկել որ շատ տաքութիւն կուզէ, պէտք է հողով բարձրկէկ տեղ մը շինես նստարանի պէս՝ հարաւային կող-

մը դարվար, անանկ որ արեւուն ճառագայթները շիփշիտակ վրան զարնեն : Իս բարձր տեղուանքը սովորաբար արեւելքէն արեւմուտք երկընցած կըլլան. իրենց լայնութիւնը պիտի ըլլայ 1 կամ 2 մեթր, և որպէս զի աւելի աղէկ ծծեն արեւուն տաքութիւնը, վրան շապիկ մը փտտած ու հին աղբ կամ տերեւ, կամ անտառի սև հող դնելու է : Զմեռը աւելի ծուռ, այս ինքն դարվար ընելու է՝ քան թէ ամառը. բայց շատ ալ դարվար պէտք չէ ընել որ մշակելը դժուար չըլլայ :

Ը. Հողին կոշտերը փշրելն ալ շատ հարկաւոր է. և աս բանիս համար կը գործածուի երկժանի բահ, տրմուխ ու տափան. բայց աս բանս յարմար ատեն ընելու է, որովհետեւ մէյմը տաքը՝ մէյմը ցուրտը, մէյմը չորութիւնը՝ մէյմը թացութիւնը զանոնք շատ կը կակըցընեն. որով շուտ մը կը փշրին, ու ներսի կողմերնին որ օդուն հետ հաղորդակցութիւն չունենին՝ նորէն կըսկսի օդ առնել, ու բուսոց արմատին մազմզուկներուն դէմ չեն դնել :

Թ. Երմտիքներու և ընդեղէններու հունտը հողուն տակը ծածկելու համար երկժանի բահ կը գործածուի. իսկ մանր ու բարակ հունտերը թաղելու համար տրմուխ կը բանեցընեն՝ այլեայլ դիրքով շարժելով. աս հունտերուն տեսակարար ծանրութիւնը հողէն աւելի ըլլալով, որչափ որ ուզես կրնաս խոր ցանել, անով ծլելուն վրայ վստահ կրնաս ըլլալ :

Ճ. Հունտերը ծածկելէն ետքը պէտք է վրայի հողը պնդացընել. երկու ոտքդ քովէ քով դրած՝ փոփոխակի վերցուր ու կոխէ, այնպէս ըրէ քանի մը անգամ՝ բոլոր ցանած տեղերդ, և հողին ու ցանուած հունտին ընութեանը համեմատ՝ աւելի կամ պակաս կոխէ. իսկ ծաղկանոցներու մէջ տնկած ազնիւ ծաղկըններուն վրայի հունտը ձեռքով կրնաս կոխել : Իս բանս ոտքով ընելու տեղը շատը կան որ պարզ գործիք մը կը բանեցը-

նեն . ասիկայ խոշոր տախտակ մըն է , երկայն կոթ մը ունի թիակի ձևով . անով զարնելով հողը կը պընդացընեն :

ԺԱ . Բանեցուցած ու ցանուած երկիրը երբեմն շատ կը պնդանայ ու գէշ խոտերով կը լեցուի . աս բանիս համար պէտք կը լայ անիկայ թեթև կերպով մը նորէն կակըղցընել ու խոտերը քաղել . բայց նայելու է որ չըլլայ թէ բուսոց արմատներուն ալ փնաս մը ըլլայ : Եւ բանս աւելի որ թի, պտղատու ծառերու , ընդեղէններու համար կընեն . և միշտ նայելու է որ չոր ու տաք ատեն ըլլայ , որպէս զի փրցուած խոտերը մէկէն չորնան , քրքոր սաստիկ անձրեւէն ետքը երկրին երեսը կը կարծրանայ ու տնկուած բոյսերը կը խամս , պէտք է անոնց չորս կողմը փորել , բայց անձրեւոտ ատեն . նմանապէս մատղաշ բոյսերուն ալ բոլորտիքը կակըղցընելու է որ արմատնին տարածուի :

ԺԲ . Սմանք խոտեղէններուն արմատին մէկ ծայրը կը կտրեն քանի որ աս բոյսերը պզտիկ են , որպէս զի արմատը աւելի ճիւղ ճիւղ բաժնուի :

ԺԳ . Գետնախնձորին , լուբիային և ուրիշ ուտելու բոյսերուն արմատը ու ժովցընելու համար՝ ասոնց ոտքին վրայ խել մը հող կը լեցընեն պզտի բլրի ձևով . նոյնպէս կընեն նաև կանգառին վրայ՝ սաստիկ ցրտէն պաշտպանելու համար : Եւ մտղաշ ծառերն ալ այսպէս կընեն , որպէս զի սաստիկ քամիներէն պաշտպանուին , ինչուան արմատները մեծնալով կարենան զիրենց հաստատ պահել : Եւ բանիս համար կը գործածուի բահ ու բրիչ . և ատեն ատեն բլուրները նորոգելու է : Կանգառին և ուրիշ դիմացկուն ուտելի բոյսերուն բլրակները իրենց քովի հողէն շինելու է ամբողջական սկիզբը . բլրակներուն ձևը կոնոնաձև պիտի ըլլայ , չորս հինգ հարիւր հարիւրամեթր բարձրութիւն պիտի ունենայ , և հողը աւելի ան արմատին վրայ պիտի դիզուի՝ որն որ կուգես

պահել . աւելի աղէկ կը լլայ՝ թէ որ աս բլրակին վրայէն ալ առուակի պէս ճամբայ մը բանաս որ եկած ջուրը վազէ երթայ ու արմատին չթափանցէ , որ սառելուն մեծ պատճառ է : Բայց աս կերպը միայն բաւական չէ զանոնք ցուրտէն ու սառելէն պահելու . անոր համար ոմանք ուրիշ կերպ մըն ալ կը բանեցընեն . այսինքն փոխառակ քովի հողէն առնելով բլուր շինելու՝ բոյսին վրայ խել մը կաղնիի ու շագանակի չորցած տերև կը դիզեն կողովի ձևով : Բայց նայելու է որ օդը տաքցածին պէս աս բլրակները մէկդի առնուին . չէ նէ իրենց խոնաւութիւն բոյսերը կընան փտտեցընել :

ԺԴ . Եւ ծառերն որ կուգես ուշ ծաղկին , ինչպէս նշենին , դեղձին , ծիրանին ու թզենին , պէտք է որ անոնց արմատին հողը մէկդի առնես : Եւ դէպքս (Ստուինը կըսէ թէ ծառի մը ուշ կամ կանուխ ծաղկին ու պտուղ տալը չէ թէ իր հողուն տաքութենէն է , հասպան օդուն տաքութենէն որ ծառին բունին չորս դին բունած է . վասն զի մէյմը ծառը ճիւղ տալէն ետքը , արմատը որչափ ալ տաք ըլլայ՝ ճիւղերը իրենց հիւթը կը ծծեն : Տիւհամէլին ըրած փորձերն ալ աս բանս կը հաստատեն , որ երկայն ատեն քննեց (Փարիզի բուսաբանական պարտիզին ձեռնարկներուն մէջ) որ թերուն վրայ : Բայց՝ Եւ արմատիայի ու Փիքարտիայի երկրագործները իրենց խնձորի ծառերուն ծաղիկ տալը ուղեն ուշացընելնէ՝ անոնց արմատին վրայի հողը մէկդի կ'առնեն . նմանապէս հիւանդ ծառերուն ալ արմատը կը բանան , ու վրան աղբիւսի ջուր լեցընելով կը բժշկեն :

ԺԵ . Պարտէզներուն գէշ խոտերը աւելի ձեռքով կը հանուին . բայց հանելու ատեն նայելու է որ արմատով կամ գէթ խորունկէն փրցուին . ուստի 80 կամ 100 հարիւրամեթր պէտք է փորել . վասն զի թէ որ գետնին երեսէն քերես , աւելի ուժով ու շուտով կը մեծնան , ու ետքէն խել-

լը աւելի դժուար կըլլայ : Պէտք է ընտրել անանկ ատեն մը որ գետինը ոչ շատ չոր՝ ոչ ալ խիստ թաց ըլլայ . ամէնէն աղէկը առատ ցօղիջած առաւօտներն է : (Ժ) Ե որ շատ թաց ըլլայ , քաղած խոտիդ հետ խել մը բուսական հող ու տունկեր ալ մէկտեղ կը փրթին . ընդհակառակն թէ որ շատ չոր ըլլայ , գէշ խոտերը՝ խլած ատենդ կը փրթին : Պէտք է սպասել որ շատնան խոտերը , և քանի մը հարիւրամեթր մեծնալուն պէս խելու է : մանաւանդ նայելու է որ քանի որ հոնտերնին չէ հասած՝ փրցուին , ապա թէ ոչ , եկող տարի խիստ կը բազմանան : (Կ) Ժողոված խոտերդ կրնաս մէկտեղ մը դիզել , որ կամաց կամաց փտտելով՝ պարարտ հող կը դառնան . և թէ որ մէջը քիչ մը փոշի դարձած կիր ցանես , աւելի շուտ կը փտտին : (Կ) Կ պարտիզին ճամբաներուն խոտերը խելու համար լայն բերնով քերոց մը կը գործածուի , որ քանի մը հարիւրամեթր գետինը խոթելով բանեցընելու է . աս բանիս համար ալ նայելու է որ երկիրը ոչ խիստ չոր և ոչ խիստ թաց ըլլայ :

Ս) Եղուններուն նոր խումբ բաժնուած ատենը ինչ հոգ պէտք է ընել :

ՊԱՐՆԱՆ մէջ հաւկիթ ձգելով խիստ կը շատնան մեղունները . ուստի պէտք է փեթակներ պատրաստել , ու անոնց մէջը հոտաւետ տերեւներով ու ծաղիկներով շփել : (Ե) Երբ ուշադրութեամբ սպասելու է նոր խումբին դուրս ելլելուն , որ սովորաբար առաւօտեան 10էն ինչուան կէսօրուան 3ը կելեն , կամ թէ որ սաստիկ տաք ըլլայ՝ 9էն ինչուան 4 : Պէտք է հանդարտ թողուլ որ դուրս ելլեն . երբոր կրնայիս որ դէպ ի հեռու տեղ կուզեն երթալ , պէտք է աւազ ու ջուր ցանել վրանին , և այլ ևայլ ձայներ հանել որ իրենց առաջ-

նորդներուն ձայնը չլսեն ու չփոթին . և փոթորիկէ մը բռնուած պէս՝ ծառի ճիւղի կամ պատի մը վըրայ , երբեմն ալ գետնի վրայ կիջնան՝ վրայէ վրայ դիզուած կը կենան : (Զ) միջոցին թէ որ կարելի է՝ նայելու է որ արեգակը վրանին չգարնէ , ուստի կերպով մը շուք ընելու է անոնց : (Ժ) Ե որ գետնի վրայ ժողովին , փեթակը իրենց վրայ ծածկէ՝ մէկ կողմը երկու բթաչափ բաց թողով . թէ որ կուզես որ շուտ մոնեն՝ ծխով ներս քշէ զիրենք , կամ փետուրէ աւելով , ու հոն թող փեթակը որ մեղունները մէջը հանդարտ կերպով ժողովին : (Ժ) Ե որ ծառի վրայ կենան՝ փեթակը մօտեցուր . ան ծառին ճիւղը որուն վրայ ժողովէր են՝ փեթակին մէջը ան , ու շուտ մը ճիւղը ցնցէ , բոլոր մեղունները մէջը կը թափին : (Կ) Ե որ հաստ ըլլալով ճիւղը՝ չցնցուիր , ծխով թմրեցուր մեղունները , և զգուշութեամբ փետուրէ աւելով վար ան , ու փեթակը զգուշութեամբ ծառին մօտ դիր . վար ընկածներն ու ասդիս անդին ցրուածներն ալ կուգան մէջը կը ժողովին : (Ե) Երբ որ ծառի մը վրայ ու պատի մը ծակիջնան , տերեւոտ ճիւղ մը մեղրաջրով թրջէ , ու ծակին բերանը բռնէ . մեղունները վրան կուգան , ետքը փեթակին մէջ կը թօթվես :

(Ժ) Ե որ դուրս ելած ձագերը ծառի ճիւղը թողուն ու նորէն երթան մայր փեթակը ուսկից որ ելեր էին , ու մտնելու ատեննին սաստիկ ձայնով չըրզզան , նշան է որ թագուհին իրենց հետ չէ , ուստի նորէն կելլեն մէկ երկու օրէն . իսկ թէ որ չելլեն՝ պէտք է փոխադրել երկրորդ փեթակի մը մէջ :

(Ե) Երբեմն երկու խումբ ձագեր մէկտեղ կելլեն՝ մէկ ճիւղի մը վրայ կը կենան . թէ որ խիստ բազմութիւն չըլլան , երկուքէն մէկ փեթակ կրնայ ըլլուիլ . ապա թէ ոչ , խանձողով կամ փետուրէ աւելով պէտք է բաժնել երկու փեթակի մէջ : (Ե) Երբեմն ալ կը հանդիպի որ բոլորովին կը խառ-